

(puhe kirjoitettu yleiskielellä, puhun sen mahdollisimman murteella)

Arvoisa Lapin rahaston vuosijuhlan juhlaväki,

"mieki onnellinen?"- syrjäytymisvaarassa olevien nuorten haaveita hyvästä elämästä. Käytän puheessani runsaasti suoria lainauksia nuorilta. Näin pohti elämäänsä eräs 18-vuotias vankilassa:

"Ai mitä mää haaveilen. No tietenki, etten tulis tänne uuelleen, mutta mä oon aika varma, ettei se niin mee. Kauaa en vapaalla oo, ku taas häkki heilahtaa. Ellei sitte tapahu jottain ihimettä – en mä usko, ei ne oo mun juttua, että olis vaan semmosta tavallista elämää, sellasta varmaan jolleki tylsää, että semmosta vaan mä kaipaaisin, että olis koti, vaikka koira ja auto, oma tyttöystävä. Jotaki laillista hommaa, mistä sais rahhaa, töitä. En mä perheestä tai niin ku lapsista haaveile, niin ku varmaan ehkä moni mun ikänen. En mä halua lapsia tällaseen paska maailmaan. Ei tää nyt silti mulla niin huonosti oo, ku oon kumminki täällä posessa, että on kumminki katto pään päällä ja aina ruokaa, lomilleki pääsee joskus eikä mulla oo ees niin kovin pitkä kakku, että pahemminki vois olla."

"Pahemminki vois olla." Mie ite olen nyt tosi onnellinen, kun olen tässä. Suomen kulttuurirahaston keskusrahasto ja Lapin maakuntarahasto ovat tässä merkittävässä osassa. Olen saanut kaikkiaan kolme apurahaa: **ensimmäisen vuonna 2010** keskusrahaston Peruskouluväen rahastosta, sitten **2011 Lapin maakuntarahastosta** ja siitä seuraavana vuonna väittelin. Sain sitten **vielä 2013 keskus-rahastosta** apurahan post doc – tutkimukseen. Kaikki tuo **taloudellinen tuki** oli korvaamatonta. Erityisen kiitollisin mielin.

Tutkimuksiani tein kolmessa pohjoisen vankilassa. Tapasin nuoria ja olin kiinnostunut heidän siihenastisesta elämästään. Nuoret tsemppasivat minua kenties onnistuneimmin:

"Se sun tutkimukses kans, koita ny saatana saaha se jo kasaan, ettei nää kaikki meiän avautumiset mee ihan käsille. Niin, ja kiitti ku jaksat vannottaa mua että mä oon ihan hyvää, mutta kerrotko vielä mitä vittuu mä täällä sitte teen? Oonhan mä aika tyhmä, ei siitä pääse mihinkään."

Työskentelin tuolloin **erityisluokanopettajana** paikallisessa sairaalakoulussa. Varsin **katu-uskottavia terveisiä** sain vietäväkseni myös oppilailleni ja kollegoilleni, jaan ne nyt **kaikessa yleishyödyllisyydessään** tässä teillekin:

"Sano niille, tai tuokaa ne pennut sieltä tänne vankilaan kattomaan, että mitä tämä vittu on. Ei ole herkkua. Käyvät saatana vaan sen koulunsa kunnolla. Että täällä se pää hajooa. ... Se on kuitenkin aika heleppo vain käyä sielä koulussa. Ja pitävät sen turpansa kii ja kuuntelevat, ei aina tartte, mutta enimmäkseen kuitenkin. Ite en olis täällä, jos olis tajunnu, jos olisin tajunnu mihin se temppuilu lopulta johtaa. Lähti niin ku mopo täysin lapasesta. ... Olis kai se joku voinu auttaa, ku olis oikein yrittäny. Ei ne oikein kukkaan jaksanu minua, tämmöstä häirikköä. ... Sano niille opettajille kans, että yrittävät ymmärtää sitä lasta ja nuorta. Ne vittuilee, koska niillä on huono olla ittellään. Ainaki mulla oli. Ei se auta ku siinä mäkättävät."

En puhu teille nyt suoraan tutkimuksestani, mutta samoilta nuorilta ammentaen. Väitöskirjaani nuorten vankien peruskoulukokemuksista on sanottu **Suomen historian kiroilevimmaksi**. En epäile; narratiivinen tutkimus ja runsaasti autenttisia otteita nuorilta, joiden tunnesanasto on suhteellisen suppea. Näin täällä juhlasalissa kiroilu on jotenkin kiusallisempaa kuin luentosaleissa...

Vankilaa on sanottu eräänlaiseksi **syrjäytymisen päätepysäkiksi**, samoin **näköala-paikaksi syrjäytymiseen**. Suomalainen vankeusjärjestelmä on kuntouttava. Vankila on silti aina symbolisesti ja konkreettisesti syrjäytymisen ja ulossulkemisen paikka.

Nuorta henkilöä **ei meillä tuomita vankilaan**, jos se mitenkään on vältettävissä. Meillä on **10-portainen** rikosseuraamusjärjestelmä nuorille. **Vankeus**, valtion voimakkain puuttuminen yksilön asemaan ja koskemattomuuteen, on vasta se kymmenes.

On esitetty, että **mikäli rikoksiin syyllistyneiden lasten ja nuorten vankilaan passittaminen** auttaisi, olisi rikollisuus kadonnut Yhdysvalloista aikoja sitten. Vankila sosiaalistaa vankilaan, vankiyhteisöön ja rikollisen rooliin, puhutaan **prisonaatiosta**.

Mitä hyvä elämä on Sinulle? Ajallemme ominaista on moninainen **onnen tavoittelu**. "Sitten kun" –ajattelu ja usein myös jonkinasteinen tyytymättömyys vallitsevaan.

Mitä "hyvä elämä", "onni" ja "onnellisuus", ovat **nuorelle, jonka isä, äiti, ehkä he molemmat ja vielä kummisetä tai -tätikin on kuollut, vankilassa tai muusta vapaammasta tahdostaan hylännyt lapsensa:**

"Äiti lähti sen uuden miehen mukaan ja mä kasvoisin sitte isovanahempien kanssa. Elämä varmaan olis ollu aika erilaista äidin mukana, että varmaan paremman lapsuuden kumminki sain noin, vaikka sitä on vaikee ymmärtää ja oon mä katkera, en tiää voisinko koskaan antaa anteeks, että mut hylkäs."

Entä **nuorelle, joka on ampunut oman päihdeongelmaisen, väkivaltaisen isänsä** ja sanoo, ettei kadu tekoaan:

"Paska on poissa, äiti ja nuoremmat sisarukset turvassa. Mä sovitan tän tekoni ja koskaan en vankilaan palaa, jatkan elämää muutoin."

Tuomio on taposta, ei-suunniteltu henkirikos. Nuori kertoi, kuinka hän oli väsynyt ainaiseen pelkoon kotona. Pienemmät sisarukset itkevät väärään aikaan tai leikkivät liian koväänisesti. Hän oli pelännyt äidin hengen puolesta. Nuori kuvasi hyvin yksityiskohtaisesti, kuinka **äiti oli hakenut apua, koonnut itsensä ennen lähtöään ja palannut aina itkien**.

On hirvittävän helppo **sanoa jonkun lasiluukun takaa**, että väkivaltaisessa parisuhteessa ei tule elää. Ei varmasti, kyllä sen jokainen tietää sanomattakin. Miksi meillä muutoin uutisoitaisiin säännöllisesti **turvakotipaikkojen riittämättömyydestä** etenkin tiettyjen juhlapyhien aikaan? Miksi meillä **tapahtuu perhesurmia**? Kuinka turvaton on riittävän turvallinen, kuten sosiaalipolitiikan emeritusprofessori Eräsaari on joskus teoksensa nimennyt.

No, entä **hyvä elämä nuorella, joka on humalassa tappanut itselleen tuntemattoman miehen** – lähtenyt illalla baariin ja herännyt aamulla poliisivankilasta, putkasta:

"En mä lähtis silleen mistään onnesta puhumaan, mutta jos hyvän elämän sais, sais vaan elää silleen, että olis ihan hyvä olla, että saisin rikoksettomaan elämään käännettyä ja ossaisin ellää. En mä muuta osaa sanoa, että itestähän seki on kiinni, mutta tarvi siinä apuuki, ei ite vaan pysty. Kavereita, sellasia ei rikoksia tekeviä tarttis."

Syrjäytyminen periytyy **ylisukupolvisesti ja sosiaalisesti**. Äkkiseltään lohdullista on, että **hyväosaisuus** periytyy vielä varmemmin, mutta sehän vain lisää tälle ajalle tyypillistä **polarisaatiota**: Valtaosalla lapsistamme ja nuoristamme ovat asiat hyvin, paremmin kuin koskaan aiemmin, mutta heillä, joilla on ollut vaikeaa, on yhä

vaikeampaa. Yhteiskuntamme **jakautuminen hyväosaisiin ja huonompiosaisiin** on vahvistunut.

"Sen vaan tietää, ku asiat on päin vittua, sitte ku ne ei enää ole päin vittua, että sitte on paremmin ja se on hyvä. Mulla ei tavallaan oo ollu mitään mallia mistään kunnollisesta, ei silleen mitään mahdollisuutta olla tavallinen tai en mä osannu. Ku musta tuntu, että joku aukoo päätä, mä auoin takasin tai jopa löin, varsinki pienenä. Sitte ku kasvo, alko tajuta, ettei lyö, mutta monesti teki mieli, ku vaan valitetaan joka paikassa ja koko ajan tuntuu, että on huonompi muita, vaikka ei niin ku oikiasti ookkaan. Ei vaan oo syntyny kultalusikka perseessä, onnellisten tähtien alla. Mulla se lusikka on ollu poikittain perseessä. Mun vanhemmilla jo oli vaikeeta ja mä sanoisin, että mä vähän niin ku syyttömänä kärsin siitä."

Me vankilasta katsottuna hyväosaiset, siviilit, täällä Korundin juhlasalissa, **luomme merkityksiä, luokittelemme ja leimaamme, välitämme mielikuviamme ja arvojamme** – myös negatiivisia, usein ehkä liiemmin ajattelematta, ehkä tiedostamattammekin.

"Johan sen huomaa ku joku pitää itteensä niin paljon parempana ja mua ja mun vanahempia ihan paskana. Mun mielestä sillä toisella on sitte vaan noussu kusi päähän. Kukaan täällä toista parempi oo, silleen. Sääki siinä, neiti tai rouva tutkija, kukkahame, älä ikinä vaikka luule, että oisit mitään enemmän ku vaikka mä, vaikka ookki vissiin opiskellu koko ikäs. Ala elää! Tai kai tuo on sun elämääs, mä arvostan sitä, arvosta säki mun elämää. Ei me pystytä ku elää omaa. Poltakko sä, osaaksä ees tupakoia?"

Lasten ja nuorten kohdalla suositellaan puhuttavaksi syrjäytymisvaarasta syrjäytymisen prosessiluonnetta korostaen, samalla staattiseen tilaan viittaamista välttäen. Aina on toivoa ja koskaan ei ole liian myöhäistä muuttaa suuntaa.

"En mä mitään niitä vitun Rölli-lauluja lapsenakaan kuunnellu, tiiäkkö, niin ku lapset kai muuten. Mä kuuntelin Irwiniä, ku mun vanahemmat kuunteli, niin ja Jaakko Teppoa, vaikka niin ku muistan ku isä aina kännissä huuatti "Haistakaa paska koko valtiovalta", että semmosta kuuntelin, enkä mittään tilipi-tappi-tippi-tappi-hirmusia Röllejä. Ei meillä varmaan ees ollu mitään lastenmusiikkia, en mä muista, äiti inhos Titi Nallea ja sitä Riittaa. Silti ne rakasti mua ihan varmasti, ettei siitä mulla oo epäilystäkään. Ei ne sitä silleen sanonu, mutta niin mä aattelen, kyllä sen huomaa. ... Ei ne vaan jotenki osannu silleen olla, mutta kyllä äiti ja isä yritti parhaansa, ne olis varmaan tarvinnu jotain kotiapua tai sellasta. Nyt mun täytyy itte sitte käyä näitä kurseja täällä [viittaa elämänhallintakursseihin]."

Yksi nuorista oli tavatessamme vapautumassa lähipäivinä, ja kävi sopimassa asuntoasiansa tapaamisemme aikana. Hän palasi huoneeseen silminnähdessä helpottuneena, mutta mietteliäänä:

"Asunto järjesty, jes. Nyt olis katto pään päällä. Kai mä sinne jostaki patjan saan tai jottain, eihän mulla ole mittään. En mä tiiä, kai se on ihan tyhjä huoneisto vaan. ... Mahtava kuitenkin ku täältä huolehtivat, on minua jo pelottanu koko vapautuminen, nyt on vähän helepompi mennä."

Nuori oli pyrkinyt jo pitkään eroon päihdeongelmastaan. Vankeuden hän oli viettänyt päihhteittä, mutta tiedosti vapautumisen myötä kasvavat riskit:

"Olis oikeestaan parempi, ku kukkaan ei tietäis, että pääsen vappaaksi, hetihän ne on hakemassa mukkaan ja kolokuttelemassa oven takana ku saavat tietää missä asun. ... Ei se tule oleen heleppoa enkä oo varma onnistunko, ku eihän mulla oikeestaan muuta oo ku ne kaverit siellä."

[painaa päänsä alaspäin ja on hiljaa]

Mä oon ihan terve, tai niin ku että mulla ei oo ku päihdeongelma, mutt' se on silleen erilainen sairaus, ku vaikka joku muu, vaikka kyllähän viinaan ja huumeisiinki voi kuolla, että isäkihän ryyppäs ittensä hengiltä, että niin se sanottiin. Mä en haluis samanlaista kohtaloo."

Varsin **pienin teoin, hyväksyvin elein ja ilmein** voimme tehdä isoja heille, joilla on vastoinikäymisiä elämässään riittänyt. Tänäpäin oli Helsingin Sanomissa uutinen:

"Tutkimustulos pysäytti: Yli sadasta ilman työtä tai koulupaikkaa olevasta 15-29-vuotiaasta vain yksi ei ollut koulukiuisattu". Jutussa kerrottiin mm. kuinka **joku oli kohdannut ensimmäisen arvostavan yhteisön vasta 25-vuotiaana tuossa työpajatoiminnassa**, jonka kehittämistä uutinen koski. Kiusaamiseen viitattuna, joskus on myös parempi vaikka vain antaa olla, ellei korkeampaan pysty:

"Ei sekään oo niin ku kivoa jos oot ihan ilmaa niille muille, mutta parempi, ku että aina tuomittevat ja vittuilemaan alkavat, että parempi sitte oikeesti olla mieluummin, ku ei näkiskään, jos ei kestä vaikka mua. En mä haluais kelleen haitaks olla ja rikoksia en haluis tehdä, mutta humalassa mä muutun toiseks ihmiseks."

Filosofi Axel Honneth on esittänyt, että koko ihmiselämä voidaan nähdä *suurena ja pitkällisenä kamppailuna tunnustuksen saamiseksi*. Joskus ihminen voi joutua kierteeseen, jossa hän hakee tunnustusta yhä negatiivisemmin keinoin: *"Tuhoavan ja vahingoittavan käyttäytymisen takaa kuuluu usein epätoivoinen huuto: 'Huomaa minut! Rakasta minua, arvosta minua ihmisenä!'"*. Tunnustuksen dialektiikka on yksi lempiteorioitani.

Mulla kesti tutkimuksessani lähes kymmenen vuotta ymmärtää, että **välittäminen ja tunnustuksen antaminen ovat niitä korkeimpia, mitä toiselle voi antaa**. Kaikki muu tulee niiden jälkeen, oli kyse sitten formaaleista tai informaaleista yhteyksistä, ja lopulta, aikuisista tai lapsista.

Hyppään tähän lopuksi pois syrjäytymisen teemasta ja **otan alueellista näkökulmaa**: Kerron pienen tarinan sellaisesta, kun Lapista lähti nuorukainen Helsinkiin opiskelemaan. Niinkin voi käydä.

Isä antoi matkarahaa ja samalla varoitteli poikaansa, ettei tämä kovin törsäilisi, vaan söisi pääkaupungissa ihan tavallisia ruokia. Jo muutaman viikon kuluttua poika soitteli lisärahan tarpeessa. Isää tämä kummastutti kovasti ja hän kysyi, mihin pojan rahat olivat menneet. Poika vastasi: "Aivan tavallisia kotiruokia mie olen täällä syönyt: lohta, poroa ja riekkoa."

Lappi on mahtava!

Mie olen Lapista ja aina ylypiä siitä.

Hyvät apurahansaajat, syökää kotiruokaa, voikaa hyvin ja käyttäkää aikaanne ja ajatuksianne moninaista hyvinvointia edistäen.

Meidän täällä olevien lienee helppo tuntea tänään onnellisuutta, elämä antaa parastaan. Jaetaan lämpöä ympäristöön – hymyä ja hyvää mieltä!

Arvokasta vuosipäiväjuhlaa, Lapin maakuntarahasto ja onnea teille, joiden työlle rahasto antaa tunnustustaan!

Kiitos.